

УДК 94(477-25):330.526.39 «1941/1943»

Діяльність благодійних організацій на території генеральної області «Київ» (1941- 1943 рр.): соціальний аспект

М.В. ГЛАВАЦЬКИЙ

Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, м. Київ,

E-mail: maks_glavatskyi@ukr.net

Авторське резюме

У цій публікації на основі архівних документів проаналізована діяльність благодійних організацій на території генеральної області «Київ», у Київській та Полтавській областях протягом 1941 – 1943 рр. Автор зазначає, що на даний момент не існує ґрунтовного комплексного дослідження теми благодійних організацій на території досліджуваного регіону, проте з'являються статті М. Срібної та кандидатські дисертації В. Удовика та О. Костючка, де автори в контексті своєї теми розглядають діяльність товариств допомоги.

В публікації використано матеріали Державного архіву Київської області, а також мемуарну літературу та свідчення членів очевидців діяльності цих організацій, зокрема Голови Київського Червоного Хреста проф. Ф.Богатирчука «Мой жизненный путь» та Голови Полтавського Червоного Хреста Г.В'юн «Під знаком Червоного Хреста».

Новизною статті є аналіз Статуту Товариства Українського Червоного Хреста. Статут періоду війни різнився від попередніх юридично-правових документів цієї організації, адже тут пункти цього докумен-

© М.В. Главацький, 2014

та були виписані відповідно до умов воєнного часу. Регіональна діяльність Товариства Українського Червоного Хреста на території генеральної області «Київ» регулювалася своїм Статутом Товариства, чітко визначала межі діяльності, мету та завдання Товариства. Прийом членів Товариства був контрольований та чітко підпорядкований Головному Комітету.

Розглядаються особливості діяльності Товариств Українського Червоного Хреста на території Київської та окремо Полтавської областей. Вказується, що ставлення з боку німецької влади на території Полтавщини до діяльності благодійних товариств є більш лояльним, ніж на Київщині, де були зосереджені керівні органи структури влади, місцеве населення контролювалося жорсткіше. На території Києва та Київської області Товариство діяло нелегально, але своєю діяльністю надавало допомогу полоненим, соціально незахищеним верствам населення, проте жорстко переслідувалося за непідпорядкування законам «нової влади». На території Полтавщини Товариство мало офіційний статус, проте не змогло залучити достатню кількість учасників-активістів, як це було на території Київщини.

На початковому етапі війни, восени 1941 року під час Київської оборонної операції Товариства допомагали військовополоненим та місцевим мешканцям, надавали першу медичну допомогу, організовували обігрів та харчування населення. Товариство Українського Червоного Хреста в 1942 р. в силу змін на фронті та трансформації органів управління і їх функцій, змінює свою назву на Комітети взаємодопомоги та виконує функції соціального забезпечення. На районному та місцевому рівнях створюється система органів опіки, що надають активну допомогу місцевому населенню. Даній системі і були підпорядковані видозмінені органи УЧХ.

Автор публікації вважає, що важко переоцінити внесок активістів цього Товариства у наданні допомоги, у виживанні місцевого населення періоду окупації, адже члени Товариства намагалися всіма силами допомогти своєму населенню пережити всі страждання воєнного лихоліття на території регіону.

Ключові слова: благодійна організація, Товариство Українського Червоного Хреста, генеральна область «Київ», Київська та Полтавська області, районна управа, міська управа, органи опіки, Державний архів Київської області, мемуарна література, Комітет взаємодопомоги.

The activities of charitable organizations in the general area of «Kyiv» (1941 - 1943): the social aspect

M.V. HLAVATSKYI

National pedagogical Dragomanov university, Kyiv, E-mail: maks_glavatskyi@ukr.net

Abstract

In this paper based on archival documents analyzed the activities of charities in the general area of «Kyiv» in Kyiv and Poltava region during 1941 - 1943. Author notes that currently there is no thorough study of complex topics charities in the studied region, but there are an article by M. Sribna and PhD theses of V. Udovika and O. Kostyuchka where the authors consider the context of the theme of societies assistance.

This publication draws on the State Archive of the Kiev region, and memoir literature and eyewitness testimony of members of the activities of these organizations, including Chairman of the Red Cross Professor of Kiev F. Bohatyrychuk «My life way» and Chairman of the Red Cross Poltava G. V'yun «Under the Sign of the Red Cross».

Newest article is an analysis of the Articles of Association of the Ukrainian Red Cross. Statute of the war differed from previous legal and regulatory documents of the organization, because here in this document were written under wartime conditions. Regional activities of Ukrainian Society of the Red Cross in the General area «Kyiv» regulated its Articles of Association, clearly defined scope of activities, aims and objectives of the Company. Acceptance of the Society was controlled and clearly subordinate to the Central Committee.

The features of the activities of the Red Cross Society of the Ukrainian territory of Kyiv and Poltava regions separately. It is claimed that the attitude of the German authorities in the territory of Poltava in the activities of charitable societies are more loyal than in Kyiv, where the focused power structure of the governing bodies, the local population was controlled tougher. On the territory of Kyiv and Kyiv oblast Society acted illegally, but their activity has provided assistance to prisoners, vulnerable populations, definitely persecuted for not obey the laws of the «new government». The territory of Poltava Society had official status, but failed to attract enough participants activists, as it was in the Kyiv region.

At the initial stage of the war were Ukrainian Red Cross Society, which in autumn 1941 at the Kiev military operations helped prisoners of war and local residents provided first aid, organized heating and nutrition. Ukrainian Red Cross Society in 1942 changes to the front and the transformation of government and their functions, changing its name to Committees mutual and serves as the social security system. At the regional and local level, a system of care that provide active assistance to the local population. These systems were modified subordinate bodies URCS.

Authors believe that it is difficult to overestimate the contribution of activists of the Society in aid in the survival of the local population during the occupation, as members of the Society tried its utmost to help the people through all the suffering the war years in the region.

Keywords: charity Ukrainian Red Cross Society, general area «Kyiv», Kyiv and Poltava region, district council, town council, the guardianship, the State Archive of the Kiev region, memoir literature, mutual aid committee.

Постановка проблеми. Німецький окупаційний режим на території України був жорстоко регламентований по відношенню до місцевого населення, не допускалися ніякі поступки для осіб, що проживали тут. Але навіть в таких умовах у період окупації на території України існували також і благодійні організації. Вони діяли за міжнародними нормами, правовими статутами світових благодійних організацій, перед собою ставили за мету допомогу у повсякденному житті місцевим мешканцям.

Діяльність благодійних організацій на території окупованої України є важливою складовою повсякденного життя місцевого населення в період Великої Вітчизняної війни. Соціальний захист населення, допомога військовополоненим, надання першої необхідної допомоги - ось неповний перелік методів та функцій діяльності благодійних товариств протягом 1941 – 1943 рр. На території генеральної області «Київ» (далі - ГО «Київ») (у межах Київської та Полтавської областей) в період окупації були створені осередки Українського Червоного Хреста (далі - УЧХ), що допомагали місцевому населенню вижити в складних умовах окупаційної німецької влади.

Аналіз досліджень і публікацій. На даний момент не існує комплексного ґрунтовного дослідження істориків щодо діяльності Українського Червоного Хреста на зазначеній території. Вивчаючи питання окупаційного режиму, дослідники вказували проблеми забезпечення життя місцевого населення з боку благодійних організацій в контексті вивчення інших проблем окупації. Так, дослідниця Першина Т.С. в монографії «Фашистський геноцид на Україні 1941 – 1944 рр.» піднімає питання виживання місцевого населення в період війни завдяки місцевим активістам, які допомагали вирішувати щоденні проблеми. В роботі В. Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні» аналізується становище місцевих мешканців та способи виживання їх у період окупації, зокрема досліджується діяльність «товариств допомоги». В останні роки з'являються наукові дослідження, в яких автори вивчають діяльність благодійних організацій періоду окупації, в тому числі і Українського Червоного Хреста, витoki діяльності якого сягають 1929 р. Серед перших робіт по історії благодійних організацій цього періоду слід відмітити наукові публікації та кандидатську дисертацію В.М. Удовика [1], які надруковані протягом 2003 – 2006 рр. В другому розділі дисертаційного дослідження цього автора розкриваються окремі аспекти діяльності Українського Червоного Хреста в зазначеному регіоні. В 2012 р. захищена кандидатська дисертація О.В. Костючка «Створення Київської Міської Управи та її діяльність у соціальній і економічній сферах (вересень 1941 р. – лютий 1942 р.)» [2]. В четвертому розділі дисертаційного дослідження зроблено аналіз діяльності благодійних організацій на території м. Києва в контексті вивчення

діяльності Київської міської управи. Особливості діяльності Українського Червоного Хреста у загонах Української Повстанської армії та аналіз форми шефської роботи Українського Червоного Хреста розкриті в статтях М.А. Срібної [3]. Основний акцент зроблено на діяльності благодійних організацій в західному регіоні України. Вивченню Київської та Полтавської областей в контексті діяльності благодійних організацій в її роботах не приділялося уваги.

Мета дослідження. Автор цієї публікації основною метою визначає – дослідити особливості діяльності благодійних організацій на території ГО «Київ» у період німецької окупації (Український Червоний Хрест – Товариство взаємодопомоги – Всеукраїнське Товариство взаємодопомоги), трансформаційні зміни в організаційній будові благодійних організацій та специфіку їх діяльності протягом 1941 – 1943 рр. в напрямі соціального забезпечення та соціального захисту полонених і знедолених.

У публікації використано матеріали Державного архіву Київської області (далі - ДАКО), зокрема Ф. 2395 «Управління Українського Червоного Хреста», Ф. 4024 «Київська лікарня Українського Червоного Хреста», Ф. 2362 «Київська Міська Управа» та ін. Важливим джерелом вивчення проблеми є також мемуарна література та свідчення членів очевидців діяльності цих організацій, зокрема Голови Київського Червоного Хреста проф. Ф. Богатирчука «Мой жизненный путь» та Голови Полтавського Червоного Хреста Г.В'юн «Під знаком Червоного Хреста» [4]. Мемуари вказаних вище осіб були виявлені автором статті в Державному архіві Київської області і дозволили автору поглибити вивчення діяльності цих організацій.

Виклад основного матеріалу. Початковий період Великої Вітчизняної війни вересня – жовтня 1941 року на території майбутньої генеральної області «Київ» в межах Київської та Полтавської областей був дуже специфічний. Саме в цьому регіоні проходила масштабна Київська оборонна операція військ Червоної армії по відступу із столиці Української РСР у вересні 1941 р. Майже 660 тисяч військовополонених радянських солдат, десятки спалених сіл, сотні вбитих місцевих жителів – ось ті наслідки відступу Червоної армії, з якими довелося зіткнутися активістам благодійних організацій, що почали діяти на зазначеній території.

Товариство Українського Червоного Хреста в м. Києві почало формуватися на початку жовтня 1941 р. 12 жовтня 1941 р. в м. Києві було затверджено Тимчасовий статут цього товариства. В документі вказувалося, що метою товариства є «матеріальна та моральна допомога українцям, зокрема потерпілим від війни, більшовицького терору та стихійних нещасть» [5, арк. 1]. Статут періоду війни різнився від попередніх юридично-правових документів цієї організації, адже тут пункти цього документа були виписані

відповідно до умов воєнного часу. Щодо правового поля діяльності, то в Статуті вказувалося, що Товариство «має всі права юридичної особи, може набувати, володіти, позбуватися та розпоряджатися різним майном, будинками, підприємствами, створювати допоміжні виробничі структури, майстерні, лікарні, їдальні, гуртожитки, видавати власні друковані постанови та інше [5, арк. 4]. Товариства УЧХ мали право підписувати договори, складати акти приймання та видавання зобов'язань та векселів, відкривати в банках та кредитних установах свої рахунки. Товариство УЧХ мало круглу печатку з написом на німецькій мові - «Український Червоний Хрест» і міжнародний знак Червоного Хреста.

Членство в Товаристві було зазначене у спеціальних пунктах Статуту, де вказувалося, що членами Товариства могли бути «Звичайні та Почесні члени». Фонди ДАКО чітко виписують матеріали про членів Товариства та прийняття їх у члени цієї організації. Звичайним членом товариства може стати кожна особа української національності, якщо її прийме уповноважений до того органу товариства. «Почесними членами товариства можуть бути особи української та іншої прихильної до України національності, що користуються серед суспільства особливою пошаною» [6, арк. 3].

Ієрархічна структура товариств передбачала наступний порядок. На чолі товариства стоїть Головна Управа Товариства, що представляє його в усіх справах. Ця Управа складається з трьох осіб: Голови, заступника та генерального секретаря. Нижчою ланкою були обласні комітети, що у свою чергу складалися з районних комітетів. На початковому етапі Великої Вітчизняної війни Міжнародний Червоний Хрест ніякої допомоги радянським військовополоненим на окупованій території України не надавав, тому що Радянський Союз не ратифікував прийняту в 1929 р. Женевську угоду. Проф. В. Косик в своїх дослідженнях розкриває специфіку поводження окупантів з військовополоненими, зазначаючи, що полонені не могли бути викуплені, вони мали спеціальне харчування, позбавлені права листування та до них застосовувалось жорстокіше покарання. Що стосується юридичного обґрунтування, то 8 вересня 1941 р. вийшла постанова окружного військового комітету (далі – ОКВ), де зазначалося, що більшовицький солдат «втратив право, щоб з ним поводилися згідно з Женевською конвенцією» [7, 161]. В таборах для полонених непоко́ра придушувалась зброя, заборонявся контакт з місцевим населенням, полонені не мали права на достатнє харчування та на медичну допомогу [8, 115].

За офіційними документами ДАКО на окупованій території Рейскомісаріату «Україна» перше Товариство УЧХ було створено в Рівному в серпні 1941 року. Воно займалося допомогою полоненим та злидненим верствам населення на території ГО «Волинь-Поділля». Пізніше процес

створення Товариств поширився і на ГО «Київ». У різних містах існували напівлегальні організації Червоного Хреста, які функціонували незалежно одна від одної.

На початку жовтня 1941 року в м. Києві також було організовано товариство «Український Червоний Хрест», яке очолив проф. Ф. Богатирчук. На середину листопада 1941 р. в товаристві працювало близько 200 чоловік, 15 з них значилися «з вищою освітою» [9, арк. 7]. Бюджет товариства формувався з «допомоги» міської управи, пожертвуваль населення міста і околиць. Київська міська управа наприкінці листопада передала у підпорядкування Червоного Хреста місцеву лікарню та клініку допомоги. Товариство на початковий період діяльності мало 6 відділів: відділ допомоги військовополоненим, організаційний, постачання, господарський, лікарської допомоги та допомоги цивільному населенню. Члени товариства займалися організацією їдалень та безкоштовних обідів, лікарень і аптек, допоміжних підприємств, розподілом продуктів по лікарнях та таборах, збиранням грошей та допомогою населенню на місцевому рівні. Вони організовували розшук військовополонених та показували їхнє облаштування. Важливим є документи Державного архіву Київської області, в яких містяться запити на ім'я штадткомісара м. Києва від голови Українського Червоного Хреста про розшук та звільнення військовополонених – українців, жителів Київської області [10, арк. 29].

За даними ДАКО активісти УЧХ військовополонених привозили у великій кількості у Жовтневу лікарню м. Києва протягом вересня – жовтня 1941 р. Багато з них були голодні, з відмороженими кінцівками, хворі на висипний тиф. Лікарня була не в змозі допомогти всім. Вона не мала ні палива, щоб обігріти, ні харчів, ні медикаментів. Лікарі зверталися до німецького керівництва охорони здоров'я з проханням допомоги, на що отримували різку відповідь: «Зараз війна - у вас і так є гаряча вода, це для вас буде достатньо» [11, 116]. Звісно, що багато людей не могли витримати таких умов життя, що погіршувалися ще побоями з боку німецьких санітарів, та помирали [12, арк. 10].

До початку 1942 року важливу роль у звільненні полонених відігравали неофіційні українські товариства Червоного Хреста на території ГО «Київ». Київський Червоний Хрест відправляв «по парі молодих жінок встановити розташування таборів і скласти списки їх в'язнів» [13, 39]. Ці люди носили нарукавні пов'язки та їздили поїздами, також розпитували в'язнів про те, як з ними поводяться. Як наслідок такої діяльності - на грудень 1941 року цей відділ Червоного Хреста мав у розпорядженні 40 тисяч імен, а на лютий 1942 року - 60 тисяч імен військовополонених [13, 43]. Київський Червоний Хрест утримував їдальню у міській управі та цілодобовий притулок, де звільнені полонені

могли поїсти та виспатися. Його підрозділ двічі-тричі на тиждень також влаштовував благодійні концерти і для німецьких солдатів [14, 33]. І найголовніше - ця організація постачала в табори їжу. У розпорядженні вона мала велику кількість харчів, які, на їх прохання, давали селяни.

У звіті за роботу УЧХ за жовтень-листопад 1941 р. можна прослідкувати особливості роботи товариства у цей тяжкий період. По-перше, організація переймалася проблемами транспорту, адже без власного автотранспорту неможливо було працювати. У підпорядкуванні налічувалося 4 автомашини, які забезпечувалися запасними частинами. Керівникам товариства вдалося дістати від німецького керівництва дозвіл на заправлення машин бензином (по 400 літрів на місяць). По-друге, вже з перших днів існування нової Управи в листопаді 1941 року було організовано їдальню, яка щодня видавала до 500 обідів та сніданків. По-третє, організація доставляла харчі для Києва та розподіл їх поміж шпиталями, таборами тощо. В четвертому пункті звіту зазначено про роботу Червоного Хреста по збереженню культурних цінностей України. Важливим досягненням був той факт, що щодня в розпорядження секції допомоги надавалося 120 перепусток до їдальні, які розподілялися поміж науковцями, артистами, родинами видатних українців тощо. Матеріали ДАКО, а саме Ф. 2395 «Управління Українського Червоного Хреста» розкривають систему постачання продуктами харчування. Як допомога Червоному Хресту з Рівного у грудні 1941 року було відправлено кілька вантажівок із харчами, які надійшли до їдалень [15, арк. 132]. Продукти отримали 200 науковців, митців, членів їхніх родин та літніх людей. Щомісяця організація роздавала 350 харчових пакунків, а також тисячі рублів щодня. Червоний Хрест утримував дитсадок, дитбудинки і швацький цех для дружин репресованих або евакуйованих чоловіків. Він також відкрив громадські їдальні для дітей [16, арк. 8].

Переконливу інформацію про проблеми цього часу містить розповідь керівника Київського Червоного Хреста Федора Богатирчука «Мій життєвий шлях» (книга рос. мовою - прим. авт.). Він розповідає про те, що німецька влада постійно перешкоджала діяльності Хреста. Керівник пояснював це успішним збором харчів для полонених та соціально незахищених верств населення. Ці випадки проявлялися у конфіскації харчових поставок, крадіжках одягу тощо.

На кінець 1941 року робота організацій Червоного Хреста в таборах військовополонених ставала менш результативною. Це пояснюється браком коштів, харчів та настанням холодів.

В цей час штаткомісар м. Києва Рогауш розпочав наступ на Червоний Хрест. 18 грудня 1941 року він наказав закрити всі дитсадки і школи, якими опікувалися організації Червоного Хреста, а оскільки діти в Києві отримували в цих установах харчі, їх виживання було під за-

грозою [17, 806]. На початку лютого 1942 року ненадовго були заарештовані керівники Червоного Хреста, а більшість працівників звільнено. На їхнє місце Рогауш призначив своїх людей, зокрема Гуляницького - викладача, який працював у міській управі й очолив з благословення німецького чиновника цю організацію, перейменовану спочатку на Український комітет взаємодопомоги, а потім - Київський комітет взаємодопомоги. З цього часу допомога військовополоненим припинилася, діяльність комітету була підтримана здебільшого для допомоги цивільному населенню. Комітет взаємодопомоги в м. Києві утримував їдальню, цех, дитбудинки, дитсадок, гуртожиток, лікарні й госпіталі. Через деякий час поновили роботу близько десяти дитячих їдалень, де тисячам дітей пропонували за 1 крб. 20 коп. обідній суп і 100 грамів хліба. Допомогу отримували також небагато літніх людей та ін. [18, арк. 9].

Починаючи з осені 1942 року, умови роботи Київського комітету взаємодопомоги й аналогічних комітетів в інших містах України почали поліпшуватися. Працівники отримували незначне медичне страхування завдяки невеликим відсоткам, які відраховувалися від платні. У кількох районах Києва інвалідів, літніх людей або бідняків звільнили від сплати за оренду житла, водопостачання та вартових [19, 4]. Київський комітет взаємодопомоги - принаймні так впливало з повідомлень у пресі - складав тепер понад шістьсот працівників і роздавав 16 тисяч обідів щодня. Напередодні відступу німців, у вересні 1943 року, комітет, знов перейменований на «Всеукраїнську організацію допомоги», за повідомленнями того часу роздавав 36 тисяч обідів на день. Подібна організація була створена на початку листопада 1941 року на громадській нараді і в м. Полтаві — «Товариство Українського Червоного Хреста на Полтавщині». В легалізації товариства в німецькій комендатурі велику роль мав міський голова Ф. Борківський. З перших днів товариство переймалося проблемами військовополонених. Активна робота велася по прийому прохань про відпуск з полону. З цими проханнями представники товариства йшли в німецьку комендатуру й домагалися звільнення полонених. Архівні документи свідчать, що окупанти в цей період відпускали місцевих українців, особливо хворих та інвалідів. Як згадувала голова цього товариства Г.В'юн, «звернувшись по допомогу до німців, ми зустріли людей, які хоч якось пішли нам назустріч...» [18, арк. 8]. Вже в кінці листопада силами товариства в Полтаві почав функціонувати «Шпиталь Українського Червоного Хреста для полонених» на 1300 осіб, організований в приміщенні міської школи №27, яка була відремонтована силами міської громади. Крім шпиталю, товариство організувало готель та будинок інвалідів для звільнених полонених. «За закликом членів товариства про збір продуктів та одягу для полонених,

з навколишніх сіл потягнулися селяни з харчами та деякими речами, які потім передавалися в табори в Полтаві».

Товариство Червоного Хреста займалося й допомогою потерпілим від більшовицьких репресій, а з весни 1942 року, по можливості, допомагали харчами, речами українським націоналістам, які опинилися в тюрмах, після наступу німців на український рух.

Досвід діяльності Червоного Хреста в Полтаві показує, що в деяких регіонах на цей час була можливість надати більше допомоги, «мабуть завдяки тому, що вони ще не ввійшли до складу РКУ». Військова влада регіону публічно заявила, що вона не може дати раду великій кількості полонених, адже мусила турбуватися про своїх солдатів. Тоді бургомістр Полтави призначив керівництво Товариства УЧХ Полтавщини, яке, на відміну від київського, отримало статус офіційного. Окрім військовополонених, воно також допомагало жертвам радянських переслідувань. Як і їхні київські колеги, полтавські активісти відвідували табори та вивішували списки імен полонених у приміщенні Червоного Хреста [4, 10].

Дійшовши висновку, що військовополонених навмисно морять голодом до смерті, В'юн та її помічники видали заклики про харчові пожертви. Місцевий німецький командир дозволив їм відремонтувати одну школу й використовувати її як шпиталь, котрий виявився дуже цінним, хоча був усього-на-всього опалюваним приміщенням, де була їжа. Спостерігався випадок, коли галицькі українці, котрі працювали на цього командира, заручилися дозволом збирати харчі на селі. Оскільки населення Полтави саме не доїдало, легко знайшлася сотня добровольців для таких походів [4, 16]. Крім того, селяни з власної ініціативи приносили їжу. На відміну від Києва, яким керувала цивільна адміністрація, жодну з поставок не забороняли. За допомогою ув'язнених лікарів активісти Червоного Хреста наполегливо домагалися, щоб їжа, яку вони роздобули, потрапляла полоненим. В'юн пригадувала, що денна смертність у найближчих таборах різко впала: із сотень на початку грудня 1941 р. до двадцяти – тридцяти в лютому 1942 р. [4, 18].

Взимку 1941-1942 років полтавський Червоний Хрест зумів домогтися звільнення скалічених і хворих українських полонених, які мали місцевих родичів. Деяких здорових в'язнів, які були українцями і яких організація вважала «цінними і вартими рятунку», було також звільнено з таборів. Військовополонених з вищою освітою не дозволялося відпускати, навіть українців, однак двоє німецьких лікарів, які працювали з військовополоненими, нехтували цим правилом. Заборона на звільнення в'язнів, видана в листопаді 1941 року, лише поклати початок напівтаємному «викупуванню» полонених. Червоний Хрест контактував із заці-

кавленими родинами, пригадує Голова Товариства УЧХ В'юн, і «досить багато з них, зокрема селян, що мали домашні смушки, змогли викупити з німецької неволі своїх синів, братів, батьків» тощо. ЧХ діяв навіть після арешту місцевих активістів УЧХ наприкінці весни 1942 року значною мірою завдяки двом прихильним німецьким офіцерам розвідки, одним із двох був Ганс Кох. Завдяки підтримці окремих представників окупаційної влади члени Товариства ЧХ на Полтавщині використовували свої домашні адреси для зібрань та координації діяльності, а також мали можливість пересуватися, дякуючи офіційним документам на іншій території України. На 1 серпня 1942 р. організація мала вже новий статус, влада визначила їй місце в тогочасній управлінській системі регіону, як відділ суспільної опіки.

Практично робота Українського Червоного Хреста Полтавщини закінчилася зі зміною керівництва в м. Полтаві 1 серпня 1942 року. Місто передали німецькому цивільному управлінню, замінили голову міської управи на більш лояльну людину, прізвище якої Репуленко, а пізніше цю посаду переймала Галаніна (згідно з документами фонду). Хоч діяльність товариства продовжувалася недовго, але йому вдалося дещо зробити для полегшення долі хоча б частини радянських військовополонених.

Спостерігаються різні підходи до надання допомоги військовополоненим. Офіційно жодному представнику Червоного Хреста в Україні не дозволялося допомагати полоненим, яких ідентифікували як росіян [4, 44]. Проте люди, незважаючи на заборону, намагалися допомагати представникам всіх національностей. Голова УЧХ Полтави В'юн стверджує, що члени організації Червоного Хреста, проявляючи гуманізм, не дотримувалися вимоги допомагати тільки «українським» в'язням таборів, однак у мемуарах Голови Полтавського ЧХ згадано саме українців серед тих, хто отримував допомогу від членів цієї організації. Автор мемуарів зазначає, що «росіяни» та інші «неукраїнці» не могли розраховувати на допомогу з боку Червоного Хреста, якщо їхню національність «неможливо було приховати». В'юн стверджувала, що коли вона заснувала регіональний Червоний Хрест, полтавці якийсь час були пасивними, однак потім вона знайшла чималу кількість активних помічників, які допомагали знедоленим [4, 9]. Серед активістів була молодь, яка хоч і розуміла, що за допомогу євреям або диверсантам до неї буде застосована смертна кара або щонайменше ув'язнення, однак продовжувала свою діяльність і допомагала полоненим.

В період окупації 1942 - 1943 рр. проблемами соціального захисту переймалися нові структури окупаційної влади – органи опіки як на місцевому рівні, так і в масштабах всієї генеральної області.

Посильну допомогу соціально незахищеним

верствам населення надавав відділ соціальної опіки міських та районних управ. В 1942 - початку 1943 року йому були підпорядковані комітети взаємодопомоги, які стали спадкоємцями товариства «Українського Червоного Хреста». Цей відділ забезпечував роботу дитячих будинків, будинків інвалідів, безкоштовних їдалень тощо. Через нього надходила допомога від міської влади пенсіонерам, непрацюючим науковцям, малозабезпеченим. Кошти на ці справи відділ отримував з міського або районного бюджету або від перераховування з міських підприємств, сільського господарства [20, арк. 31] та від добровільного збору з населення [21, арк. 25]. Для допомоги родинам робітників, вивезених у Німеччину, кошти надходили від німецьких установ, хоча і нерегулярно. Крім цього, відповідні відділи управ та районні комітети взаємодопомоги збирали добровільні пожертвування від місцевого населення для малозабезпечених та знедолених.

Висновки. Отже, регіональна діяльність Товариства Українського Червоного Хреста на території генеральної області «Київ» регулювалася своїм Статутом Товариства, що чітко визначав межі діяльності, мету та завдання Товариства. Статут періоду війни різнився від попередніх юридично-правових документів цієї організації, адже тут пункти цього документа були виписані відповідно до умов воєнного часу.

Прийом членів Товариства був контрольований та чітко підпорядкований Головному Комітету. Що стосується регіональних складових, то на території Києва та Київської області Товариство діяло нелегально, але своєю діяльністю надавало допомогу полоненим, соціально неза-

хищеним верствам населення, проте жорстко переслідувалося за невідповідності законам « нової влади ». На території Полтавщини Товариство мало офіційний статус, проте не змогло залучити достатню кількість учасників-активістів, як це було на території Київщини.

Важливими складовими для дослідження цієї проблеми є матеріали Державного архіву Київської області, зокрема Ф. 2395 «Управління Українського Червоного Хреста» та мемуарна література і свідчення членів очевидців діяльності цих організацій, зокрема Голови Київського Червоного Хреста проф. Ф. Богатирчука «Мой жизненный путь» та Голови Полтавського Червоного Хреста Г. В'юн «Під знаком Червоного Хреста».

На початковому етапі війни восени 1941 року під час Київської оборонної операції Товариства допомагали військовополоненим та місцевим мешканцям надавали першу медичну допомогу, організовували обігрів та харчування населення. Товариство Українського Червоного Хреста в 1942 р. в силу змін на фронті та трансформації органів управління і їх функцій змінює свою назву на Комітети взаємодопомоги та виконує функції соціального забезпечення. На районному та місцевому рівнях створюється система органів опіки, що надають активну допомогу місцевому населенню. Даній системі й були підпорядковані видозмінені органи УЧХ.

Проте важко переоцінити внесок активістів цього Товариства у допомогу, у виживання місцевого населення періоду окупації, адже члени Товариства намагалися всіма силами допомогти своєму населенню пережити всі страждання воєнного лихоліття на території регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Удовик В.М. Німецько-фашистський окупаційний режим (1941-1944 рр.) на території генеральної області «Київ» (Київська та Полтавська області): дис... канд. істор. наук: 07.00.01/ Удовик Володимир Михайлович.- К., 2005.- 236 с.
2. Костючок О.В. Створення Київської Міської Управи та її діяльність у соціальній і економічній сферах (вересень 1941 р. – лютий 1942 р.): дис.... канд. істор. наук: 07.00.01 / Костючок Олександр Васильович.- К., 2012.- 245 с.
3. Срібна М.А. Форми шефської роботи Українського Червоного Хреста в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) // Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2013/05.pdf
4. Срібна М. А. Підпільний Український Червоний Хрест у загонах Української повстанської армії в роки Другої світової війни // Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/INB/2011-4/11_sribna.pdf
5. В'юн Г. Під знаком Червоного Хреста в Полтаві 1941 – 1942 рр. Спогад – звіт для історії. – Українські вісті, 1973.- 184 с.; Богатырчук Ф.П. Мой жизненный путь к Власову и Пражскому Манифесту (главы из книги). Сан-Франциско, 1978 г. – 173 с.
6. Державний архів Київської області (далі – ДАКО).- Ф. 2395.- Оп. 1.- Спр. 2.- 38 арк.
7. ДАКО.- Ф. 2395.- Оп. 1.- Спр. 3.- Арк. 3.
8. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Наук. т-во ім. Т. Шевченка у Львові.- Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993.- 234 с.
9. Першина Т.С. Фашистський геноцид на Україні. 1941 – 1944.- К., 1985.- 158 с.
10. ДАКО.- Ф. 2395.- Оп. 1.- Спр. 2.- Арк. 7.
11. ДАКО.- Ф. 2395.- Оп. 1.- Спр. 4.- Арк. 29.
12. Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів (1941 - 1942).- в 3-х тт. / Упоряд. В.М. Косика.- Л., 1997.- Т. 3.- 177 с.
13. ДАКО.- Ф.Р- 2356.- Оп. 13.- Спр. 11.- Арк. 10.
14. Івченко В. Український Червоний Хрест на 10 квітня 1942 р.- К., 1967.- 87 с.
15. ДАКО.- Р- 2356.- Оп. 1.- Спр. 58.- Арк. 33.

15. ДАКО.- Ф.Р- 2209.- Оп. 1.- Спр. 22.- Арк. 132.
16. ДАКО.- Ф.Р- 2356.- Оп. 15.- Спр. 22.- Арк. 8.
17. Никон Немирон. У збудженій в огні столиці України (Славній пам'яті мучеників за Україну в Києві в 1941–42 рр.). // В боротьбі за українську державу: Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / Ред. М. Марунчак. – Львів: Львів. Історико - просвітницька організація «Меморіал», 1992. – 819 с.
18. ДАКО.- Ф.Р- 2356.- Оп. 15.- Спр. 21.- Арк. 8-9.
19. «Допомога населенню» // Нове українське слово.- Київ, 26 січня 1943 р.- 67 с.
20. ДАКО.- Ф.Р- 2225.- Оп. 1.- Спр. 14.- Арк. 31.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України).- Ф. 3206.- Оп. 2.- Спр. 133.- Арк. 25.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2014

REFERENCES:

1. *Udovyk V.M.* Nimecjko-fashysts'kyj okupacijnyj rezhym (1941-1944 rr.) na terytoriji ghenereal'noji oblasti «Kyjiv» (Kyjivska ta Poltav'sjka oblasti) (German Nazi occupation regime (1941-1944) in the general area of «Kyiv» (Kyiv and Poltava region): dys... kand. istor. nauk: 07.00.01/ Udovyk Volodymyr Mykhajlovych.- K., 2005. 236 p.
2. *Kostjuchok O.V.* Stvorennja Kyjiv's'koji Mis'koji Upravy ta jiji dijal'nistij u social'nyj i ekonomichnij sferakh (veresenj 1941 r. – ljutyj 1942 r.) (The Kyiv City Council and its activities in the social and economic spheres (September 1941 – February 1942): dys.... kand. istor. nauk: 07.00.01. K., 2012. 245 p.
3. *Sribna M.A.* Formy shefs'koji roboty Ukrajins'kogho Chervonogho Khresta v roky Drugohoji svitovoji vijny (1939 – 1945 rr.) (Forms mentoring work Ukrainian Red Cross during the Second World War (1939 - 1945 years). Rezhym dostupu: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2013/05.pdf
4. *Sribna M.A.* Pidpil'nyj Ukrajins'kyj Chervonyj Khrest u zagonakh Ukrajins'koji povstans'koji armiji v roky Drugohoji svitovoji vijny (Underground Ukrainian Red Cross Detachment Ukrainian Insurgent Army in World War II). Rezhym dostupu: http://base.dnsgb.com.ua/INB/2011-4/11_sribna.pdf
4. *V'jun Gh.* Pid znakom Chervonogho Khresta v Poltavi 1941 – 1942 rr. Spoghad – zvit dlja istoriji (Under the sign of the Red Cross in Poltava 1941 - 1942 gg memories - a report for history). *Ukrajins'ki visti*, 1973. 184 s.; *Boghatirchuk F.P.* Moj zhyznennij putj k Vlasovu y Prazhskomu Manyfestu (ghlavi yz knyghy) (My life's journey to Vlasov and the Prague Manifesto (chapters from the book). San-Francysko, 1978 g. 173 p.
5. Derzhavnyj arkhiv Kyjiv's'koji oblasti (dali – DAKO). F. 2395. Op. 1. Spr. 2. 38 ark.
6. DAKO. F. 2395. Op. 1. Spr. 3. Ark. 3.
7. *Kosyk V.* Ukrajina i Nimechchyna u drugij svitovij vijni (Ukraine and Germany in World War II). Nauk. t-vo im. T. Shevchenka u Ljvovi. Paryzh; Nju-Jork; Ljviv, 1993.- 234 p.
8. *Pershyina T.S.* Fashysts'kyj ghenocyd na Ukrajini (Fascist genocide in Ukraine). 1941 – 1944. K., 1985. 158 p.
9. DAKO. F. 2395. Op. 1. Spr. 2. Ark. 7.
10. DAKO. F. 2395. Op. 1. Spr. 4. Ark. 29.
11. *Ukrajina v Drugij svitovij vijni u dokumentakh: Zbirnyk nimec'kykh arkhivnykh materialiv (1941 - 1942) (Ukraine in World War II documents: Collection of German archival material (1941 - 1942)). V 3-kh tt. L., 1997. V. 3. 177 p.*
12. DAKO. F.R. 2356. Op. 13. Spr. 11. Ark. 10.
13. *Ivchenko V.* Ukrajins'kyj Chervonyj Khrest na 10 kvitnja 1942 r. (Ukrainian Red Cross on April 10, 1942). K., 1967. 87 h.
14. DAKO. R. 2356. Op. 1. Spr. 58. Ark. 33.
15. DAKO. F.R. 2209. Op. 1. Spr. 22. Ark. 132.
16. DAKO. F.R. 2356. Op. 15. Spr. 22. Ark. 8.
17. *Nikon Nemyron.* U zbudzhenij v oghni stolyci Ukrajiny (Slavnyj pam'jati muchenykiv za Ukrajinu v Kyjevi v 1941–42 rr.) (Excited in the fire capital of Ukraine (the Glorious Memory of martyrs for Ukraine in Kiev 1941-42). *V borotjbi za ukrajins'ku derzhavu: Eseji, spoghady, svidchennja, litopysannja, dokumenty Drugohoji svitovoji vijny.* Ljviv: Ljviv. istoryko - prosvitnyjcka orghanizacija «Memorial», 1992. 819 p.
18. DAKO. F.R. 2356. Op. 15. Spr. 21. Ark. 8-9.
19. «Dopomogha naselennju» («Help the people»). *Nove ukrajins'ke slovo.* Kyjiv, 26 sichnja 1943 r. 67 p.
20. DAKO. F.R – 2225. Op. 1. Spr. 14. Ark. 31.
21. Central'nyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orghaniv vlady ta upravlinnja Ukrajiny (dali – CDAVO Ukrajiny). F. 3206. Op. 2. Spr. 133. Ark. 25.

Главацький Максим Володимирович – аспірант
Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова
Адреса: 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9
E-mail: maks_glavatskyi@ukr.net

Hlavatskyi Maksim Volodymyrovych – postgraduate
National pedagogical Dragomanov university
Address: 9, Pyrohova str., Kyiv, 01601
E-mail: maks_glavatskyi@ukr.net